

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ДЖУРАЄВА ОЛЕНА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 340.12

ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата юридичних наук

Одеса – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, професор
ЗАВАЛЬНЮК Володимир Васильович,
Одеська національна юридична академія,
директор Інституту підготовки професійних суддів

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ТИМОЩУК Олександр Валентинович,
Таврійський національний університет,
декан юридичного факультету;

кандидат юридичних наук, доцент
ДОЛМАТОВА Наталія Іванівна,
Міжнародний гуманітарний університет,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права

Провідна установа Інститут законодавства Верховної Ради України,
відділ комплексних проблем державотворення
(м. Київ)

Захист відбудеться 23 грудня 2006 р. о 10 годині

на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 20 листопада 2006 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Початок нового тисячоліття характеризується досить важливими змінами в сучасному правовому і державному розвитку України, що визначається як своєрідністю, неповторністю кожної держави, зокрема України, так і глобалізацією, що підсилюється. Усе більше стає очевидною необхідність в удосконаленні чинного законодавства з метою найбільш ефективної реалізації сучасною державою своїх функцій. Насамперед ця проблема вимагає створення чіткої економічної і політичної програми соціального забезпечення, поліпшення охорони здоров'я, підтримки екологічної безпеки країни з огляду на низький рівень діяльності сучасної української держави у цих сферах.

Враховуючи прагнення сучасної України до економічних і політичних змін, перед державою виникає необхідність вносити певні корективи у самі методи діяльності традиційних державних органів і створювати нові структури, максимально здатні за своїм характером до виконання найважливіших функцій держави в даний період.

У дисертаційному дослідженні аналізується необхідність зміни уявлень про державу, яка діє в сучасну епоху, у зв'язку з чим використовується поняття "сучасна держава", розглянуте великою кількістю вчених-юристів. Найскладніші умови функціонування сучасної держави вимагають усе більшої її ефективності, що належать до різних сфер існування людини, а також тих ситуацій, що створюють загрозливі умови для існування людини і суспільства в цілому.

Дослідження функції сучасної держави спрямовані на вирішення криз і протиріч, що виникають у житті суспільства. Це можуть бути політичні кризи, що виникають у боротьбі різних політичних партій за владу, а також фінансово-економічні кризи і проблеми, що випливають із них, і т.д.

Значення розглянутої в дисертації проблеми виражено в аналізові особливостей статичної та динамічної держави, що існує в сучасному світі і поєднує процеси глобалізації та інформатизації, а також інтеграції і дезінтеграції. При цьому певною мірою простежується зміна номенклатури функцій сучасної держави з ефективним існуванням державних послуг, що обумовлюють їхню реалізацію.

Актуальність дослідження проблем функціонального розвитку сучасної держави зумовлена посиленою увагою науковців до трансформації правової форми організації суспільних відносин та з'ясуванням функціонального призначення держави у цьому процесі. Характер державного ладу завжди відображається саме у функціях держави, тому особливо актуальним є встановлення змістовно-сутнісного наповнення цього поняття, здійснення класифікації видів, що дасть змогу дослідити природу явища, його внутрішні та зовнішні властивості.

У дослідженні питань, які стосуються поняття, ознак і видів функцій сучасної держави теоретичною та практичною основою стали наукові праці таких українських і російських вчених-юристів: В.Б. Авер'янова, Т.Г. Андрусика, М.І. Байтіна, К.С. Бельського, А.Б. Венгерова, М.В. Жигульонкова, Л.І. Загайнова, С.В. Ківалова, О.Л. Копиленка, С.О. Комарова, В.О. Костюка, А.В. Малько, О.В. Марцеляка, В.І. Матузова, Л.А. Морозової, Ю.Г. Просвірніна, Є.О. Харитонова та ін.

Під час роботи над дисертацією було використано також праці: С.С. Алексєєва, А.І. Денисова, Н.І. Долматової, Т.В. Кашаніної, М.М. Ковалевського, М.І. Козюбри, В.В. Копейчікова, Т. Мітчелла, В.С. Нерсисянца, Ю.М. Оборотова, М.П. Орзіха, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, Л.І. Спірідонова, О.В. Сурілова, О.В. Тимошука, Ю.А. Тихомирова, О.Ф. Фрицького, А.Ф. Черданцева, В.А. Четвернина, В.Є. Чіркина, В.В. Шаповала.

Було розглянуто також автореферати дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, в яких досліджувалися такі функції сучасної держави як економічні функції (О.Г. Варич), функції сучасної держави в екстремальних ситуаціях

(С.К. Могил), правоохоронні функції української держави (П.В. Онопенко). Однак, незважаючи на те, що у цих працях розглядалися окремі функції, ніхто з перерахованих авторів не виводив на загальнотеоретичний план розгляд функцій сучасної держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Спрямованість дисертаційного дослідження визначається програмою наукових досліджень Одеської національної юридичної академії згідно з фундаментальною темою „Правові проблеми становлення та розвитку сучасної української держави” (державний реєстраційний номер 0101U001195), науковою програмою Міністерства освіти і науки України „Актуальні проблеми будівництва демократичної соціальної правової держави відповідно до положень Конституції України”, а також планом науково-дослідницької роботи кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії на 2001–2005 роки за темою „Традиції і новації в правовому розвитку (теоретичний аспект)”.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є: визначення змін у державі, відображення їх у самому понятті „сучасна держава”; розмежування статичної та динаміки сучасної держави; комплексне осмислення поняття „функція” в державознавстві; розрізнення функцій сучасної держави та державних послуг; розгляд деяких функцій сучасної держави із вказівкою подальшої перспективи виникнення нових і удосконалювання вже існуючих.

Для досягнення мети дисертаційного дослідження вирішувалися такі задачі:

визначити поняття і виділити ознаки сучасної держави як визначального явища сучасного політичного життя;

розглянути типологію сучасної держави;

здійснити розмежування статичної та динаміки сучасної держави;

проаналізувати зміни в державі, що відбуваються у зв'язку з процесами глобалізації та персоналізації;

визначити динаміку сучасної держави в аспекті розкриття поняття та характеристики функцій сучасної держави;

здійснити розрізнення функцій держави та державних послуг;

провести аналіз змісту і реалізації деяких функцій сучасної держави.

Об'єктом дослідження є сучасна держава в її статичній та динамічній.

Предметом дослідження виступає сучасна держава в її функціональному аспекті, особливо функції української держави.

Методи дослідження. Для досягнення мети дисертаційного дослідження використовувалися методологічні принципи і методи сучасної методології. Становлення і розвиток сучасної держави, а також розвиток функцій держави і зміну їхньої номенклатури відображено з використанням принципу історизму. Різноманіття підходів при характеристиці сучасної держави пов'язане з використанням принципу плюралізму. Розкриття статичної та динаміки сучасної держави та її функцій пов'язане з використанням методу системного аналізу; розгляд типології сучасної держави здійснювався із застосуванням нормального-но-юридичного та порівняльного методів; для виявлення ступеня ефективності функціонування держави у сучасному житті, а також посилення правових основ її діяльності використано конкретно-соціологічний метод.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація за сутністю, змістом і характером є першим в українській науковій літературі монографічним дослідженням функціонального призначення сучасної держави з урахуванням статичної та динаміки її буття.

На основі здійсненого дослідження сформульовано низку нових для науки теорії держави і права висновків та узагальнень, які знаходять відображення у таких положеннях, що виносяться на захист:

у перше:

встановлено чітке розмежування проблеми статичної та динаміки сучасної держави. При цьому статика сучасної держави характеризує державно-організоване

суспільство, соціальне призначення та устрій держави, її якісні характеристики як політичної, територіальної і структурної організації суспільства, форми держави. На відміну від цього динаміка сучасної держави – це показник того, як держава діє, змінюється, розвивається, виконує своє соціальне призначення. Тобто статичними властивостями сучасної держави виступають ознаки, сутність та форма держави, а до динамічних належать функції держави, їх предметний зміст і способи реалізації, державний режим;

визначено типологію сучасної держави з акцентуванням на такі її види як соціальна та правова, мінімальна та максимальна. Різновидом правової держави є ліберальна правова держава, яка обмежує обсяг своєї діяльності сферою безпеки та забезпеченням прав і свобод. Загалом, ліберальна модель заснована на незначному державному втручанні, тобто мінімальній участі держави у вирішенні соціальних проблем та максимальній свободі господарюючих суб'єктів;

зроблено висновок про те, що звільнення держави від надлишкових функцій шляхом їх законодавчого переведення у сферу державних послуг може вирішити одну з важливіших проблем сучасної правової політики. Правова політика покликана визначити, які державні функції не можуть бути передані іншим суб'єктам, іншими словами необхідні інвентаризація державних функцій, складання їхнього єдиного переліку в різних галузях;

доведено, що під впливом глобалізації та персоналізації відбувається зміна характеру і змісту державної діяльності. Держави все більше займаються глобальними проблемами – злочинність, зміна клімату, „озонові діри”, наступ пустель, викиди вуглекислого газу, епідемії, бідність. Суспільство початку XXI століття характеризується, з одного боку, стійким ускладненням економічних процесів, а з іншого – усе більш явною фрагментарністю людського існування;

наголошується на тому, що за допомогою „образу сучасної держави” систематизуються вже довгі роки використовувані ідеали демократичної, правової і соціальної держави. Сучасна держава – це результат зміни менталітету людей, сприйняття не тільки колишніх традицій державності, але й використання загальнолюдських цінностей, змін у всьому світі протягом XX століття;

аргументується точка зору, згідно з якою порядок виникнення і зміни функцій сучасної держави залежить від черговості задач, що виникають перед суспільством у ході його еволюції і тих цілей, які воно переслідує. Плідним функціонування держави буде тоді, коли його функції повною мірою будуть відповідати об'єктивним нестаткам суспільства;

обстоюється точка зору, відповідно до якої незалежно від типу та форми держави у функціях найбільш чітко виявляються її сутність та соціальне призначення. Крім того, функції держави є засобом (інструментом) вирішення завдань та досягнення цілей, що постійно постають перед суспільством. Мета державної діяльності — це той кінцевий результат, якого необхідно досягти. Як вихідний момент державної діяльності вона визначає доцільність існування завдань, які повинні бути поставлені для їх вирішення.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані у дисертації положення про характеристику сучасної держави та проаналізовані зміст і реалізація деяких функцій сучасної держави можуть бути використані у процесі вдосконалення діяльності сучасної української держави та її законодавства з питань встановлення необхідних гарантій і відповідальності при здійсненні державними органами своїх функцій у різних сферах життя суспільства.

Крім того, висновки і результати дисертаційного дослідження можуть бути використані при читанні лекцій, спецкурсів та проведенні практичних занять із курсів „Теорія держави і права”, „Історія держави і права”, спецкурсів та ін., а також у процесі підготовки навчальної та навчально-методичної літератури із зазначених курсів та спецкурсів.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії. Окремі результати дослідження доповідалися на конференціях: I-й

Всеукраїнській науковій конференції студентів і аспірантів „Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права, держави і політології”, присвяченій пам'яті докторів юридичних наук, професорів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В. Копейчикова (м. Львів, 2002 р.); 6-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів Одеської національної юридичної академії (м. Одеса, 2003 р.); 7-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів Одеської національної юридичної академії (м. Одеса, 2004 р.); 8-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів Одеської національної юридичної академії (м. Одеса, 2005 р.); 9-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів Одеської національної юридичної академії (м. Одеса, 2006 р.).

Основні положення дослідження було використано у процесі читання лекцій та проведення практичних занять із курсу „Теорія держави і права”.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у п'яти наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають п'ятнадцять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційного дослідження складає 190 сторінок, у тому числі список використаних джерел, що включає 234 найменування – 18 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовуються актуальність теми дисертаційного дослідження, його зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета і задачі, об'єкт і предмет дослідження, характеризуються використані в роботі методи, науково-теоретична та джерельна бази дослідження, розкривається наукова новизна дисертаційної роботи, оцінюються теоретичне та практичне значення одержаних результатів, надаються відомості про публікації результатів дослідження, його структуру та обсяг.

У першому розділі „Теоретико-методологічні підстави вивчення функцій сучасної держави” розкривається поняття сучасної держави та її становлення, характеризується її основні ознаки, визначається типологія сучасної держави, аналізується та співставляється поняття правова і соціальна держави в сучасних умовах, визначається зміна держави в епоху постмодерну, простежується шлях України до становлення її як сучасної держави, а також розкривається сама еволюція теорії функцій держави.

У підрозділі 1.1. „Категорія та образ сучасної держави” досліджуються основні концептуальні підходи до визначення поняття „сучасна держава”, її ознак, а також з'ясовується „образ сучасної держави”.

Доведено, що проблема сучасної держави є однією з дискусійних та найважливіших у теорії держави та права, хоча набуває великої обґрунтованості з використанням залучення нових досліджень. Встановлено, що за допомогою „образу сучасної держави” вже довгі роки систематизуються використовувані ідеали демократичної, правової і соціальної держави (Ю.М. Оборотов). В образі сучасної держави є помітним прагнення підкреслити відповідність існуючої держави певним критеріям, прийнятим сьогодні світовим співтовариством, в якості яких виступають так звані загальнолюдські цінності. Дуже вдало із цього приводу висловився В.Є. Чиркін, на думку якого, термін „сучасна держава” може використовуватися у двох значеннях: по-перше, це будь-яка держава, що існує у даний час, а по-друге, це така держава, що відповідає певним критеріям, прийнятим у даний час світовим співтовариством. Еталоном тут є загальнолюдські цінності: народовладдя, демократія, верховенство права, поділ влади, політичний та ідеологічний плюралізм, соціальна справедливість та ін. Розгляд цього питання дозволив встановити також, що „образ сучасної держави” все частіше витісняє „образ національної держави”. У

першу чергу це пов'язано з процесами глобалізації, під впливом яких відбувається девальвація такого найважливішого інституту різних цивілізацій, як держава. Втрачаються ті риси держави, що традиційно пов'язуються з образом національної держави.

У підрозділі 1.2. „Типологія сучасної держави” було зроблено спробу визначити види сучасної держави згідно з їх ієрархічністю. Крім того, проаналізовані соціальна та правова держава, а також мінімальна та максимальна як види сучасної держави. Сформовано техносферу як найвищий матеріальний результат усієї попередньої еволюції людства, яка формує нові образи держав, одночасно вибудовуючи ієрархію держав за їх місцем у системі функціональних зв'язків техносфери із зовнішнім для неї світом (Ю.М. Оборотов).

У цьому зв'язку, як встановлено, складаються образи держав за такими концентричними колами забезпечення техносфери: 1) постіндустріальні держави, які знаходяться у певних структурних відносинах, і які складають власне техносферу – „образ техносферної держави”; 2) держави – реальні претенденти на швидке входження в техносферу за рівнем розвитку або за виконуваними для техносфери життєво важливими функціями – „образ держави, що претендує”; 3) держави, які необхідні техносфері як джерела енергоресурсів і сировини, або як найбільш ємні ринки – „образ сировинної держави”; 4) держави, що заміщаються, функції яких стосовно техносфери можуть виконувати інші держави – „образ держави, що заміщається”; 5) держави, які байдужі для існування і життєдіяльності техносфери – „образ непотрібної держави”; 6) держави, що ворожо налаштовані до техносфери або до тих держав, які входять до неї, що підкріплюють цю ворожість діями або можливістю нанесення збитку – „образ ворожої держави”.

При дослідженні соціальної держави було зазначено, що її метою є гарантування певного „мінімуму” і компенсація та зняття суспільно-економічних суперечностей, що виникають у будь-якому суспільстві на державному рівні. Ця мета реалізується шляхом забезпечення матеріальної безпеки (дія суто соціальної держави), індивідуальної незалежності (спільна дія соціальної і правової держави) та суспільної солідарності (взаємодія соціальної і правової держав та громадянського суспільства). Правова держава бере на себе обов'язок гарантувати правову рівність, у тому числі шляхом забезпечення свободи користування, володіння та розпорядження власністю. Різновидом правової держави є ліберальна правова держава, яка обмежує об'єм своєї діяльності сферою безпеки та забезпеченням прав і свобод, яке здійснює роздержавлення усіх сфер суспільного життя. Загалом, ліберальна модель заснована на незначному державному втручанні, тобто – мінімальна участь держави у вирішенні соціальних проблем та максимальна свобода господарюючих суб'єктів. Концепція соціальної правової держави як виду правової має одним із вихідних постулатів перерозподіл певної частини національного доходу на користь різних категорій малозабезпечених верств населення, а головним інструментом такого перерозподілу є податки, коли частина доходів „багатих” вилучається в державний бюджет і використовується для різного роду програм допомоги „бідним”. А це припускає використання принципу прогресивності в оподаткуванні: чим вищим є дохід, тим більшою є його частка, яка може вилучатися за допомогою податків, і навпаки. У мінімальній державі, як типі сучасної держави, основні напрямки діяльності обмежені вузькими рамками охорони порядку всередині країни, забезпеченням зовнішньої безпеки і вирішенням конфліктів. Для максимальної держави є характерною висока активність в економічній діяльності, у здійсненні соціального захисту осіб, які потребують державної підтримки: інвалідів, сиріт, багатодітних родин, безробітних і т.д. Крім того, у максимальній державі основні напрямки її діяльності виявляються у всіх сферах життя суспільства.

У підрозділі 1.3. „Статика та динаміка сучасної держави” ця проблема з'ясована шляхом аналізу її складових. Так, статика сучасної держави характеризує державно-організоване суспільство, соціальне призначення і устрій держави, її якісні

характеристики як політичної, територіальної і структурної організації суспільства, форми держави. На відміну від цього динаміка сучасної держави – це показник того, як держава діє, змінюється, розвивається, виконує своє соціальне призначення.

Сучасна держава – це результат зміни менталітету людей, сприйняття не тільки колишніх традицій державності, але й використання загальнолюдських цінностей, врахування змін у всьому світі протягом ХХ століття. Статичними властивостями сучасної держави виступають ознаки, сутність та форма держави, а до динамічних належать функції держави, їх предметний зміст і способи їх реалізації, державний режим. Незалежно від типу та форми держави у функціях найбільш чітко виявляються сутність та соціальне призначення держави; функції реалізуються всіма органами, що складають механізм держави; функції мають комплексний характер; вони є предметними, оскільки їх об'єктом є широке коло самостійних відносин; вони здійснюються у певних формах та за допомогою певних методів; практично всі функції закріплюються нормативно.

У підрозділі 1.4. „Зміни держави в епоху постмодерну” розглядаються певні зміни, які відбуваються в державі епохи постмодерну. Перш за все розглядався період модерну з метою більш чіткого визначення епохи постмодерну та її характерних рис.

Встановлено, що усі характерні для періоду постмодерну зміни позначилися в неефективності функціонування права і держави. При цьому і право, і держава наче втратили свої визначальні риси, що традиційно були ціннісними для культури і цивілізації. Так, право, що відрізнялося своєю усталеністю, стабільністю, стало рухливим, мінливим, а догматичні складові права навіть виявилися нездатними залишатися стрижнем професійної підготовки юристів. Не менше проблем з існуванням держави, оскільки така визначальна її властивість як суверенітет, все більше перетворюється на фікцію, не відображаючи можливості прояву держави в нову епоху. У цих умовах право і держава роблять певні спроби пристосуватися до нестабільності світу, щоб затвердитися на нових основах масовизації суспільства і зростаючої персоналізації.

Зроблено висновок, що постмодерн, загостривши багато проблем соціального та особистісного буття, позбавив стійкого ґрунту як право, так і державу, поставивши під питання їх ціннісний зміст для сучасної культури і цивілізації.

У підрозділі 1.5. „Україна як сучасна держава” проаналізовано та доведено, що Україні на сучасному етапі притаманний цілий ряд особливостей розвитку і функціонування держави з точки зору її соціального наповнення. Теоретична модель, визначена Конституцією, на жаль, не співвідноситься, а то і суперечить організаційно-інституціональним механізмам її реалізації.

У громадян фактично відсутні можливості вибору форм соціального захисту, соціальна функція держави практично зведена до обмеженої соціально-но-захисної, надзвичайно високою є залежність всіх напрямків діяльності від рівня економічного розвитку тощо. Така неузгодженість породжує правову невизначеність, домінування на окремих етапах розвитку держави тієї чи іншої функції.

Україна ще не обрала більш-менш чітко визначеної моделі демократії. Це є щось середнє між соціал-демократичним і ліберально-демократичним варіантом. На підставі результатів дослідження типології сучасної держави, зроблено висновок, що Україна – сировинна держава, тобто держава, яка необхідна техносфері як джерело енергоресурсів і сировини.

У підрозділі 1.6. „Еволюція теорії функцій держави” закріплюється процес становлення та розвитку теорії функцій держави з урахуванням їх певних характеристик.

Згідно зі здійсненими дослідженнями встановлено, що пізнання функцій є передумовою розуміння головного і визначального в державі, виявлення її соціального призначення, того, що вона є сама по собі, на відміну від інших соціальних явищ, тобто її сутності. Дослідження функцій держави є важливим також тому, що вони безпосередньо впливають на її структуру і форму. Простеживши визначення поняття „функція” з точки зору різних наук, зроблено висновок, що категорія „функція” в юридичній науці буде

дещо своєрідною, усе ж таки, з огляду на методологічний характер філософії, уявляється, що наукове трактування цього поняття повинно ґрунтуватися на філософському розумінні цього терміна.

Другий розділ „Динаміка сучасної держави: функціональний аспект” присвячено дослідженню поняття, ознак функцій сучасної держави; відображенню процесів глобалізації і персоналізації у функціях сучасної держави; розрізненню державної політики, функцій держави та державних послуг; формам і методам здійснення функцій сучасної держави; зроблено спробу здійснити класифікацію функцій сучасної держави.

У підрозділі 2.1. „Поняття та ознаки функцій сучасної держави” розглянуто основні концептуальні підходи до визначення поняття та ознак функцій сучасної держави, а також різні значення поняття „функція”.

Доведено, що функції відіграють важливу роль у виконанні державою своєї історичної місії (у втіленні її соціального призначення), тому що без впливу на ті або інші суспільні відносини держава не в змозі вирішити задачі, що стоять перед нею, і досягти відповідної мети.

Функції держави характеризуються спадкоємністю, яка обумовлюється тим, що вони піддаються могутньому впливові етнокультурних пластів життя суспільства — національних, територіальних особливостей, традицій тощо. Тому новий тип держави, який формується у розвиткові конкретного державного організаційного суспільства, у відвертій або прихованій формі зберігає і навіть розвиває окремі старі функції; кожна функція держави повинна розглядатися як елемент єдиної системи функцій, поза такою системою поняття функції не має реального сенсу.

Саме функції держави визначають її можливості як повноцінного та суверенного суб'єкта міжнародних відносин, її роль у системі міжнародного спілкування.

Встановлено, що функції держави визначаються як об'єктивно необхідні, основні, найбільш загальні напрямки її діяльності, що призначені вирішувати головні завдання держави у спеціальних формах за допомогою специфічних методів.

У підрозділі 2.2. „Процеси глобалізації і персоналізації та їх відображення у функціях сучасної держави” розглядаються глобалізація та персоналізація як з наукової, так і з практичної точки зору.

У процесі дослідження проблеми глобалізації аналізується та розкривається саме наукове визначення глобалізації, яке являє собою чималі труднощі, оскільки об'єктивний зміст глобалізації наповнюють різноманітні за походженням, сферами прояву, механізмами і наслідками процеси. Серед найбільш видимих джерел цих процесів складовими глобалізації називають:

а) довгострокові негативні екологічні та інші наслідки господарювання людини, що досягли небезпечних меж і позначаються на самій людині; б) суб'єкти глобальних відносин (транснаціональні корпорації, держави, міжурядові організації); в) активність цих суб'єктів, спрямована на досягнення домінуючого становища в економіці, політиці, окремих їхніх сферах.

Доведено, що для розуміння природи глобалізації необхідно виявити відмінність між поняттями „глобальність” і „глобалізація”. Глобальність вказує на те, що сучасний світ набув нової якості, яка може бути виражена поняттям світового суспільства – спільності соціальних відносин, які не можуть інтегруватися в національно-державну політику або визначатися нею. На відміну від глобальності, глобалізація (або глобалізм) є розуміння того, що світовий ринок витісняє або підміняє політичну діяльність, це ідеологія панування світового ринку, ідеологія неолібералізму, заснована на використуванні нових методів управління світом, державою, народами. Під впливом глобалізації відбувається зміна характеру і змісту державної діяльності. Держави все більше займаються глобальними проблемами – злочинність, зміна клімату, “озонові діри”, наступ пустель, викиди вуглекислого газу, епідемії, бідність. В умовах глобалізації у сучасній державі не тільки модернізуються колишні, але виникають нові функції. Серед них – інформаційна безпека, інноваційна діяльність держави.

На відміну від глобалізації, процеси персоналізації мають інший вплив на розвиток функцій сучасної держави. Розгляд таких головних ознак індивідуалізованого суспільства як втрата людиною контролю над більшістю значимих соціальних процесів, зростаюча у зв'язку з цим невизначеність і прогресуюча незахищеність особистості, а також прагнення людини відмовитися від досягнення перспективних цілей заради одержання негайних результатів, дав можливість зрозуміти, що індивід все більше бажає самостійності у своїх діях, не погоджується з диктуючою політикою, ігнорує особливості політичної влади. Крім того, індивід прагне деякими вчинками змінити політичну владу, що і веде до процесу зміни функцій сучасної держави. Таким чином, суспільство початку XXI століття характеризується, з одного боку, стрімким ускладненням економічних процесів, а з іншого – усе більш явною фрагментарністю людського існування.

У підрозділі 2.3. „Державна політика, функції держави та державні послуги” проаналізовано становище юридичної науки стосовно розмежування понять – державна політика, функції держави та державні послуги. Визначено, що поняття “державна політика” є категорією, зміст якої розкривається не тільки через напрямки діяльності держави (функції) але й через її інститути. Державна політика виступає також як діяльність еліт і лідерів, здійснювана за допомогою інститутів держави. Тому уявляється доречним при характеристиці сучасної держави ширше використовувати поняття „державна політика”, оскільки поняття „функції держави” розкриває лише одну зі складових державної політики. Виявлено розбіжність понять „державна функція” та „державна послуга”. Так, державна функція регулюється декількома законодавчо встановленими принципами, зокрема несумісності посад і закритої компетенції. Це означає, що чиновнику дозволено робити тільки те, що встановлено законом, а все інше йому заборонено. Державна послуга працює відповідно до зворотного принципу: службовцю дозволено усе, що не заборонено законом (В.Б. Авер'янов). Державна послуга делегована, державна функція — ні (за винятком встановлених окремим переліком функцій, які можуть, у деяких випадках, передаватися саморегулюючим організаціям). Однією з важливих проблем сучасної правової політики є звільнення держави від надлишкових функцій шляхом їх законодавчого переведення у сферу державних послуг. Правова політика покликана визначити, які державні функції не можуть бути передані іншим суб'єктам, іншими словами необхідна інвентаризація державних функцій, складання їхнього єдиного переліку в різних галузях. Як свідчить практика деяких держав, навіть митниці і в'язниці можуть бути недержавними і виведені зі сфери державних функцій і введені до сфери державних послуг.

У підрозділі 2.4. „Форми і методи здійснення функцій сучасної держави” розглянуто поняття та основні форми і методи здійснення функцій сучасної держави. Встановлено, що в юридичній літературі більшість авторів під формами здійснення функцій держави розглядають, по-перше, діяльність основних ланок механізму держави, специфічні види державної діяльності на відміну від діяльності недержавних організацій; по-друге, однорідну за своїми зовнішніми ознаками діяльність органів держави, за допомогою якої реалізуються її функції.

Відповідно до першого критерію основними формами здійснення функцій сучасної держави є: законодавча, тобто нормотворча діяльність; виконавча, тобто управлінська діяльність; судова діяльність, або правосуддя; контрольно-наглядова діяльність за станом законності.

Серед методів здійснення функцій сучасної держави виділено такі: методи переконання і примусу – при виконанні охоронної функції, прогнозування, планування, пільгового кредитування та інвестування, державних субсидій, захист споживачів – для реалізації економічної функції. Значна увага приділяється сьогодні інформаційному впливові.

У підрозділі 2.5. „Підстави класифікації та види функцій сучасної держави” на основі аналізу головних підходів до визначення класифікації функцій сучасної держави, визначено підстави складання класифікації: необхідність визначення об'єктів класифікації;

визначення ознаки, яка буде покладена в основу цієї класифікації (у більшості випадків мова йде саме про визначення істотної ознаки); і, нарешті, розподіл об'єктів, які класифікуються, на взаємозалежні класи відповідно до визначеної ознаки. При цьому дуже важливо, щоб були дотримані правила розподілу обсягу поняття: в одній і тій самій класифікації необхідно застосовувати ту саму підставу; обсяг членів класифікації повинний дорівнювати обсягові класу, який класифікується; члени класифікації повинні взаємно виключати один одного; розподіл на класи повинен бути безперервним.

Встановлено, що класифікація функцій держави – це їх розподіл на окремі види, групи залежно від тих чи інших критеріїв, що має практичне значення для вироблення рекомендацій щодо удосконалення певних напрямків її діяльності.

Третій розділ „Формування та реалізація деяких функцій сучасної держави” присвячений розглядові деяких функцій з метою найбільш чіткого обґрунтування сутності, характеру та процесів розвитку сучасної держави.

У підрозділі 3.1. „Генеральна функція як відображення відносин сучасної держави та суспільства” вказано на ряд загальних справ, реалізація яких забезпечує об'єктивні передумови людського існування. До їх числа належать: 1) природні умови, забезпечення життя, здоров'я людини і нормального середовища її мешкання; 2) соціально-культурні умови (загальна свобода, доступ до культурних цінностей, освіти, свобода творчості); 3) економічні умови (приватна власність, свобода вибору занять і т. ін.); 4) політичні умови (доступ до управління справами суспільства, реальна участь у ньому, можливість впливу на прийняття політичних рішень, гласність і т.ін. Держава стосовно суспільства виступає керуючою системою, здатною впливати на всі найважливіші процеси, які відбуваються в суспільстві. Зроблений висновок свідчить про те, що генеральна функція держави (Л.І. Спірідонов) виступає не стільки домінуючою, скільки всеохоплюючою категорією, яка розкриває призначення держави щодо громадянського суспільства через реалізацію внутрішніх і зовнішніх функцій. У функціях держави розкривається перш за все її політична природа, яка, в свою чергу, виражає характер суспільства, що її породило.

У підрозділі 3.2. „Соціальні програми та патерналістські функції сучасної держави” розглянуто основні задачі, принципи та ознаки державного патерналізму. Принцип соціальної державності в діяльності сучасної держави орієнтує цю державу на здійснення патерналістських функцій (В.А. Четвернін) стосовно громадянського суспільства та окремих груп суб'єктів громадянського суспільства.

Сучасна соціальна держава виконує стосовно громадянського суспільства патерналістську функцію – перерозподіл національного доходу в інтересах соціально слабких верств населення та суспільства в цілому. Її зміст визначається такими задачами держави: 1) соціально-економічною (підтримка ефективності народного господарства, забезпечення інфраструктури, створення умов для найбільшої економічної активності населення, забезпечення для соціально слабких верств населення рівня життя, не принижуючого людську гідність; 2) сприяння розвитку культури (створення сприятливих умов для розвитку творчих здібностей людини, фінансування дошкільного виховання і системи освіти та інших незалежних від держави культурних фондів; екологічна (захист, відновлення і формування середовища проживання людства, регулювання раціонального використання екосистем).

У підрозділі 3.3. „Інформаційна функція сучасної держави та ЗМІ” надається аналіз та дослідження процесів інформатизації суспільства, з акцентом на тому, що інформаційна функція завжди існувала як функція державних органів, тобто як реалізація компетенції, прав та обов'язків окремих органів відповідно до їх місця і призначення в державному механізмі і політичній системі суспільства (Ю.Г. Просвірін).

Взагалі сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростаючою роллю інформаційної сфери, що являє собою сукупність інформації, інформаційної інфраструктури, суб'єктів, які здійснюють збір, формування, поширення і використання

інформації, а також системи регулювання виникаючих при цьому суспільних відносин. З моменту виникнення держава здійснювала збір, збереження, обробку і розподіл інформації за різними напрямками діяльності: для прийняття управлінських рішень, проведення бюджетної та податкової політики, здійснення розвідувальної діяльності, охорони правопорядку та ін. Усе це здійснювалося, як правило, спеціально призначеними для тих чи інших цілей органами.

У підрозділі 3.4. „Екологічна функція сучасної держави” зазначено, що сучасні екологічні проблеми тісно переплітаються з проблемами технології виробництва, економіки, політики, моралі, законодавства, естетики й освіти.

Збереження і покращання якості довкілля стало важливою проблемою, що впливає на добробут народів і на економічний розвиток всіх країн світу. Якщо вплив на довкілля буде помилковим або необдуманим, то це може завдати великої шкоди як людству, так і довкіллю. Трапляється все більше випадків, коли людина завдає землі великої шкоди: небезпечні рівні забруднення води, повітря, землі і живих організмів, серйозні і небажані порушення екологічного балансу біосфери, руйнування і виснаження ресурсів тощо. Встановлено, що основний зміст екологічної функції (О.В. Сурілов) складають державне управління та координація діяльності у сфері охорони навколишнього середовища, регулювання природокористування, забезпечення екологічної безпеки, оздоровлення та поліпшення якості навколишнього середовища. Державна діяльність у цьому напрямку – безумовна вимога сучасності.

ВИСНОВКИ

У ході здійсненого дослідження отримано такі результати:

1. Доведено, що за допомогою „образу сучасної держави” систематизуються вже довгі роки використовувані ідеали демократичної, правової і соціальної держави. Категорія „сучасна держава” може використовуватися у двох значеннях. По-перше, це будь-яка держава, що існує у даний час, а по-друге, це така держава, яка відповідає певним критеріям, прийнятим світовим співтовариством, що також розглядається як ознака сучасної держави.

2. Наведена типологія сучасної держави: „образ техносферної держави”, „образ держави, що претендує”, „образ сировинної держави”, „образ держави, що заміщається”, „образ непотрібної держави”, „образ ворожої держави” характерною ознакою має ієрархічність за місцем у системі функціональних зв'язків техносфери із зовнішнім для неї світом. Крім того, розглянуті сутність, становлення та ознаки соціальної, правової, соціально правової та ліберально правової держави, а також характерні відмінності максимальної та мінімальної держав як складових типології сучасної держави.

3. Досить чітко здійснено розмежування проблеми статичності та динаміки сучасної держави. При цьому статика сучасної держави характеризує державно-організоване суспільство, соціальне призначення і устрій держави, її якісні характеристики як політичної, територіальної і структурної організації суспільства, форми держави. На відміну від цього динаміка сучасної держави – це показник того, як держава діє, змінюється, розвивається, виконує своє соціальне призначення. Тобто статичними властивостями сучасної держави виступають ознаки, сутність та форма держави, а до динамічних належать функції держави, їх предметний зміст і способи їх реалізації, державний режим.

4. Спостерігається, що під впливом глобалізації відбувається зміна характеру і змісту державної діяльності, а звідси, відповідно, і не тільки модернізація колишніх, але і виникнення нових функцій сучасної держави, отже, і залучення практично всіх країн у множинні міжнародні політичні процеси і т.д. У будь-якому випадку глобалізація не зберігає діяльність національної держави та її різні напрямки в колишньому форматі. Це призводить до того, що і сучасна держава, і її суспільство змушені шукати нові підходи свого функціонування.

5. Функції сучасної держави є різними, порядок їх виникнення і зміни залежить від черговості задач, що виникають перед суспільством у ході його еволюції і тих цілей, які воно переслідує. Плідним функціонування держави буде тоді, коли його функції повною мірою будуть відповідати об'єктивним needs суспільства. У зв'язку з невизначеністю соціальних ситуацій, з якими має справу сучасна держава, її функції значною мірою починають набувати пошуково-експериментального характеру. Отже, функції сучасної держави набувають дедалі більш координаційного, рекомендаційного характеру. Зазначено, що при цьому не виключаються елементи адміністрування, особливо у сфері здійснення податкової і митної політики.

6. Щодо такого поняття, як державні послуги, яке деякою мірою схоже за змістом, а також за суб'єктом їхнього виконання з функціями держави, здійснене дослідження дозволяє зробити деякі висновки за їх розмежуванням: 1) державна послуга делегована, а державна функція – ні (за винятком встановлених окремим переліком функцій, що можуть, у деяких випадках, передаватися саморегулюючим організаціям; 2) згідно з етимологією слова під „послугою”, переважно, розуміється дія, вчинок, що надає користь, допомогу іншому, також це діяльність підприємств, організацій та окремих осіб, що виконується для задоволення чийось потреб, обслуговування, служіння і т. ін. Однак, жодне із цих значень не передає поняття про послугу як правову категорію. Таким чином, однією з важливих проблем сучасної правової політики є звільнення держави від надлишкових функцій шляхом їх законодавчого переведення до сфери державних послуг. Правова політика покликана визначити, які державні функції не можуть бути передані іншим суб'єктам, іншими словами, необхідно здійснити інвентаризацію державних функцій.

7. Існуючі критерії класифікації функцій держави сприяють їх приведенню до певної системи та визначенню ролі і місця кожної з функцій у цій системі. Функції сучасної держави є різними, порядок їхнього виникнення і зміни залежить від черговості задач, що виникають перед суспільством у ході його еволюції і тієї мети, яку воно переслідує. Відповідність функцій об'єктивним потребам суспільства забезпечує плідне функціонування держави.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Джураєва О.О. Патерналістські функції сучасної держави // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Одеса: Юрид. л-ра, 2003. – Вип. 18. – С. 59-63.
2. Джураєва О.О. Функція внутрішньої безпеки та охорони правопорядку в сучасній державі // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Одеса: Юрид. л-ра, 2003. – Вип. 21 – С. 54-58.
3. Джураєва О.О. Генеральна функція сучасної держави // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Одеса: Юрид. л-ра, 2004. – Вип. 22 – С. 107-111.
4. Джураєва О.О. Поняття та ознаки сучасної держави // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Вип. 25. – Одеса: Юрид. л-ра, 2005. – С.143-149.
5. Джураєва О.О. Класифікація функцій сучасної держави // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Одеса: Юрид. л-ра, 2005. – Вип. 25. – С. 140-146.

АНОТАЦІЯ

Джураєва О.О. Функції сучасної держави. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2006.

Дисертація є першим в українській науковій літературі монографічним дослідженням характеристики сучасної держави з урахуванням її статичної та динамічної, а також

присвячена комплексному дослідженню і з'ясуванню поняття та сутності сучасної держави, природи та сутності функцій сучасної держави як загальнотеоретичних категорій, їх основних ознак. Здійснюється розмежування понять статички та динаміки сучасної держави.

Аналізуються та здійснюються розрізнення між функціями держави, державними послугами та державною політикою. Досліджуються основні концептуальні підходи до типології сучасної держави, визначається вплив глобалізації та персоніфікації на функції сучасної держави, а також розглядаються деякі функції сучасної держави.

Ключові слова: сучасна держава, функції сучасної держави, державна послуга, статика та динаміка сучасної держави, процеси глобалізації та персоналізації.

АННОТАЦІЯ

Джураева Е.А. Функции современного государства. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2006.

Диссертация является первым в украинской научной литературе монографическим исследованием характеристики современного государства с учётом его статички и динаміки, а также посвящена комплексному исследованию и определению понятия и сущности современного государства, природы и сущности функций современного государства как общетеоретических категорий, их основных признаков. Разграничиваются проблемы статички и динаміки современного государства.

Анализируются и определяются различия между функциями государства, государственными услугами и государственной политикой. Исследуются основные концептуальные подходы к типологии современного государства, определяется влияние глобализации и персонализации на функции современного государства, а также рассматриваются тенденции развития и эффективность некоторых функций современного государства.

Акцентируется на том, что категория „современное государство” может использоваться в двух значениях. Во-первых, это любое государство, которое существует в данное время, а во-вторых, это такое государство, которое отвечает определённым критериям, принятым мировым сообществом.

В работе отмечается, что современное государство – это результат изменения менталитета людей, принятие не только прежних традиций государственности, но и использование общечеловеческих ценностей, учёт изменений во всём мире на протяжении XX века.

Сделан вывод о том, что познание функций является предпосылкой понимания главного и определяющего в государстве, выявление его социального назначения, того, что оно есть само по себе, в отличие от иных социальных явлений, то есть его сущности. Отмечается, что исследование функций государства важно ещё и потому, что они самым непосредственным образом влияют на его структуру и форму. В ходе анализа понятия „функция” с точки зрения различных наук делается вывод о том, что эта категория в юридической литературе будет выглядеть несколько своеобразно. С точки зрения методологического характера философии, представляется, что научное трактование этого понятия должно основываться на философском понимании этого термина.

В ходе исследования установлено, что понятие “государственная политика” является категорией, содержание которой раскрывается не только через направления деятельности государства (функций) и его институтов. Оно включает попытки организации общественной жизни: согласование разных интересов, преодоление конфликтов и кризисов, реализацию общего интереса. Государственная политика выступает также как деятельность элит и лидеров, осуществляемая при помощи институтов государства.

Поэтому представляется целесообразным при характеристике современного государства шире использовать понятие „государственная политика”, так как понятие функции государства раскрывают только лишь одну из составляющих государственной политики. Вместе с тем, обращается внимание на то, что одной из наиболее важных проблем современной правовой политики является освобождение государства от излишних функций путём их законодательного перевода в сферу государственных услуг. Так, правовая политика призвана определить, какие государственные функции не могут быть переданы иным субъектам, иначе говоря необходима инвентаризация государственных функций, составление их единого перечня в различных областях.

В работе определено, что Украине на современном этапе присущ целый ряд особенностей развития и функционирования государства с точки зрения его социального наполнения. Теоретическая модель, определённая Конституцией, к сожалению, не соотносится, а то и противоречит организационно-институциональным механизмам её реализации. У граждан фактически отсутствует возможность выбора форм социальной защиты, социальная функция государства практически сведена до ограниченной социально-защитной, чрезвычайно высока зависимость всех направлений деятельности от уровня экономического развития. Такая несогласованность порождает правовую неопределённость, доминирование на отдельных этапах развития государства той или иной функции.

Ключевые слова: современное государство, функции современного государства, государственная услуга, статика и динамика современного государства, процессы глобализации и персонализации.

SUMMARY

Djouraeva E.A. The functions of the modern state. – Manuscript.

Thesis for the degree of the Candidate of law. Speciality 12.00.01 – theory and history of the state and law; history of political and legal theories. – Odessa National Academy of law, Odessa, 2006.

The dissertation the first Ukrainian monographic work is devoted of complex research and the definition of the modern state, the nature and the essence of the modern state duties as general theoretic categories and their basic features. The problems of the states and the moving forces of the state are differentiated.

The differences between the state duties, state services and the public policy are pointed out and analysed. The basic conceptual approaches to the modern state typology are researched, the influence of the globalization and the personalization processes on the modern state duties are defined and some other duties of the modern state are considered.

Key words: the modern state, the functions of the modern state, state duties, the states and the moving forces of the modern state, the processes of the globalization and the personalization.